

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN TARİHİ GELİŞİMİ VE GELECEK VİZYONU

HISTORICAL DEVELOPMENT AND FUTURE VISION OF THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES

Zukhra ALTMYSHOVA*
Jamyikat OMUROVA**

Öz

21. yüzyılda uluslararası sistem, çok kutuplu bir yapıya evrilmekte ve bölgesel ile küresel ölçekte devletlerarası entegrasyon süreçleri giderek yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda, Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), uluslararası arenada giderek daha etkili bir konuma ulaşmıştır. Bu çalışmada, TDT'nin tarihsel gelişimi ve gelecek vizyonu ele alınmaktadır. Makalede öncelikle teşkilatın tarihsel temelleri incelenmiş, ardından Türk devletleri arasındaki entegrasyon süreçlerinin temel aşamaları analiz edilmiştir. İlk aşamada, entegrasyon süreci ağırlıklı olarak kültürel ve eğitim alanlarında gerçekleşmiştir. İkinci aşamada siyasi entegrasyon süreci hız kazanmış ve bu kapsamda Türk devletleri arasında zirve toplantıları, kurultaylar ve parlamentolar arası görüşmeler gibi diplomatik mekanizmalar oluşturulmuştur. Üçüncü aşamada ise TDT'nin coğrafi etki alanının genişlediği ve Avrasya bölgesindeki stratejik öneminin arttığı gözlemlenmektedir. Ayrıca, çalışmada Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi'nin stratejik önemi vurgulanmış ve teşkilatın jeostratejik konumu ile güçlü potansiyelleri değerlendirilmiştir. TDT'nin çeşitli alanlarda önemli fırsatlar sunduğu tespit edilirken, aynı zamanda teşkilatın karşı karşıya olduğu bazı yapısal sorunlara da değinilmiştir. Son olarak, gelecekte TDT bünyesinde siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel iş birliklerinin daha ileri hedeflere ulaşmasının beklendiği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Devletleri Teşkilatı, Avrasya bölgesi, Türk dünyası, Türkistan, Türk Dünyası 2040

Abstract

In the 21st century, the world has witnessed a shift towards the establishment of a multipolar international system, accompanied by an intensification of the process of inter-state integration on both regional and global scales. In this context, the Organization of Turkic States has become increasingly influential in the international arena. This study examines the historical development and future vision of the Organization of Turkic States. The article first examines the historical foundations of the organization, then analyzes the key phases of integration among the Turkic states. In the initial phase, the integration of the Turkic states

* Doç. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Bişkek / Kırgızistan, zuhra.altmyshova@manas.edu.kg, ORCID: 0000-0002-9345-5519

** Prof. Dr., Cusup Balasagin Kırgız Milli Üniversitesi Bölge Araştırmaları ve Kırgız Araştırmaları Bölüm Başkanı, Tarih ve Bölge Araştırmaları Enstitüsü, Bişkek / Kırgızistan, jamyikat2012@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7104-3708

was predominantly confined to the domains of culture and education. The subsequent second phase was characterised by the emergence of political integration, which facilitated the convening of summits of the state leaders of the Turkic republics, congresses, inter-parliamentary meetings, and other such gatherings. In the third phase, the geographical influence of the OTS expanded, and its strategic significance in Eurasia increased. The importance of the Turkic World 2040 Vision document was also emphasised. The strong potential of the organisation that unites the Turkic states located in an important geostrategic region was also evaluated. It is noteworthy that the organisation possesses considerable potential and offers a wide range of opportunities. At the same time, the study also addresses several structural challenges faced by the organization. It is anticipated that the organisation will achieve greater political, economic, military and cultural cooperation in the future.

Keywords: Organization of Turkic States, Eurasian region, Turkic world, Turkestan, Turkish World 2040

Giriş

1991 yılında dünya sahnesine beş bağımsız Türk devletinin çıkması Türkiye'nin dış politikasında yeni gündemin oluşmasına neden olmuş ve altı Türk devleti arasında yoğun görüşmelere başlanmıştır. Türk Devlet Başkanlarının Zirvelerinin düzenlenmesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin çaba ve gayretleri büyük olmuştur. 1991 senesinde Türk devleti; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'da oluşan yeni durumla yakından ilgilenerek bağımsızlıklarına yeni kavuşmuş kardeş Cumhuriyetleri tanıyan ilk ülke olmuştur.¹

Jeopolitik olarak, Türk Dünyası'nın yer aldığı Avrasya bölgesi, Doğu ve Batı arasında önemli bir jeostratejik güzergahta bulunmaktadır. Dolayısıyla Türk Devletleri Teşkilatı, günümüzdeki çok kutupluluğa dönüşen uluslararası sistem göz önüne alındığında, etkili bir pozisyona ve mühim potansiyellere sahiptir. Günümüzde Türk Devletleri Teşkilatı'nın bölgesel bir güç olarak ilerlediğine şahit olmaktadır. Teşkilat çerçevesinde, Türk devletleri arasında uluslararası düzeyde birlik tesis edilmiş olup birçok alanda önemli iş birlikleri hayata geçirilmektedir.

Türk Devletleri Teşkilatı üye ülkelerine bakıldığında, bunları üç grup halinde incelemek mümkündür. Bu gruplar; Türkistan Türk Cumhuriyetleri, Güney Kafkasya ülkesi ve Avrupa ülkeleri şeklinde sıralanabilir.² Günümüzde Türk Devletleri Teşkilatı'nın beş asil üyesi (Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan) ve üç gözlemci üyesi (Macaristan, Türkmenistan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) bulunmaktadır. Türk Devletleri Teşkilatı'nın amacı, Türk Devletleri arasındaki iş birliğini ve dayanışmayı Türk Dünyası'nın ortak tarih, dil ve kültür mirası çerçevesinde, çok taraflı bir düzlemde geliştirmektir. Türk Devletleri Teşkilatı; Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı (TÜRKSÖY), Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKP), Uluslararası Türk Akademisi, Türk Kültür ve Miras Vakfı,

1 Ali Nazmi Çora, “Türk Konseyi’nden (Türk Keneşi) “Türk Devletleri Örgütü’ne Oradan “Türk Birleşik Devletleri’ne Uzanan Yol, Sonçağ Akademi, Ankara 2021, s. 4.

2 Mehmet Yüce, “Türk Devletleri Teşkilatına Üye Ülkeler Arasında İkili İlişkiler”, *Türk Dünyası Akademik Bakış*, III/5, (2023), s. 57.

Türk Ticaret ve Sanayi Odası (TTSO) ve Türk Yatırım Fonu gibi Türk iş birliği mekanizmaları için bir çatı kuruluş olarak kabul edilmektedir.³

Türk Devletleri Teşkilatı'nın genel sekreterliği İstanbul'da, Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı Ankara'da, Uluslararası Türk Akademisi Kazakistan'da ve Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi Azerbaycan'dadır. Teşkilatın bayrağı 2012 yılında tasarlanmıştır. Bayrak; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye bayraklarından esinlenmiştir.⁴ 6 Kasım 2024'de Bışkek'te gerçekleşen 11. Türk Devletleri Teşkilatı Zirvesi'nde ortak bayrak güncellenmiştir. Yeni bayrağın tasarımında bir sekizgen, bir hilal ve yıldız ile turkuaz mavisi bir alanın ortasında düz ışınlarının arası eşit şekilde ayrılmış bir güneş bulunmaktadır. Bu bayrak, Türk Devletleri Teşkilatı'nın misyonunun merkezinde yer alan Türk kimliğı, birliğı, ortak mirası ve kapsamlı iş birliğı gibi temel sembolleri kapsamaktadır.⁵

Çalışma kapsamında Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) kuruluş süreci tarihsel perspektiften nasıl şekillenmiştir? Türk Devletleri arasındaki entegrasyon süreçleri hangi aşamalardan geçerek gelişmiştir? TDT üye devletleri hangi potansiyellere ve gelecek perspektiflerine sahiptir? Üye devletlerin geliştirmesi gereken öncelikli alanlar nelerdir, sorularına yanıt aranacaktır. Makalenin temel amacı, TDT'nin tarihsel arka planını incelemek, teşkilatın güçlü yönlerini tespit etmek ve geliştirilmesi gereken alanları belirlemektir. Bu doğrultuda, çalışmada Türkçe, Rusça ve İngilizce kaynaklardan yararlanılmış; betimsel ve karşılaştırmalı analiz yöntemleri kullanılmıştır.

Makalede, Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) gelişiminin, dünyadaki benzer iş birliğı teşkilatlarının başarı koşullarıyla örtüştüğü hipotezi ileri sürülmektedir. Farklı coğrafyalarda, ortak tarihsel ve kültürel kökenlerden beslenen iş birliğı teşkilatlarının başarılı olabilmesi belirli şartlara bağılıdır. TDT'nin mevcut yapısı ve gelişim süreci incelendiğinde, bu şartların büyük ölçüde sağlandığı görülmektedir. Bu doğrultuda, TDT'nin gelecekteki işleyişinin başarılı bir şekilde devam edeceği öngörülmektedir.

Türk Devletleri Teşkilatı'na Giden Yol

1991 yılında Türk dünyasına dahil olan devletlerin bağımsızlığına kavuşmasıyla Türk ülkeleri için yeni bir tarih başlamıştır. Türk Devletleri Teşkilatı'nın temeli ise 1992 yılında Ankara'da düzenlenen Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi'nin ilk toplantısıyla atılmıştır. 1994 yılından 2000 yılına kadar devlet başkanlarının beş zirvesi düzenlenmiştir. 7. Zirve 2001 yılında İstanbul'da yapılmış ve Özbekistan bu zirveye devlet başkanı düzeyinde değıl, Ali Meclis

3 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Türk Devletleri Teşkilatı (TDT)", <https://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi.tr.mfa> [Erişim tarihi: 26.11.2024].

4 "Türk Devletleri Teşkilatı üyeleri kimler? Türk Devletleri Teşkilatı ülkeleri hangileri?", *Yurt Gazetesi*, <https://www.yurtgazetesi.com.tr/guncel/turk-devletleri-teskilati-uyeleri-kimler-turk-devletleri-teskilati-ulkeleri-h191288.html> [Erişim tarihi: 15.11.2024].

5 Türk Devletleri Teşkilatı, "Türk Devletleri Teşkilatı Bayrağının Kabul Edilmesi" Hakkında Karar, <https://www.turkicstates.org/u/d/basic-documents-tr/tr-chs-decision-on-flag-of-ots.pdf> [Erişim tarihi: 1.12.2024].

Başkanı Erkin Halilov tarafından temsil edilmiştir. 8. Zirve 5,5 yıl aradan sonra Türkiye'nin girişimleri neticesinde Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in ev sahipliğinde Antalya'da toplanmıştır. Zirveye Kazakistan, Azerbaycan ve Kırgızistan, Devlet Başkanları düzeyinde katılmış, Türkmenistan Ankara Büyükelçisi tarafından temsil edilmiştir. Özbekistan ise zirveye katılmamıştır.⁶

9. Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi, 2009 yılında Azerbaycan'ın Nahçıvan kentinde yapılmıştır. 2-3 Ekim 2009 tarihinde gerçekleştirilen bu zirve, Türk dünyası için yeni bir dönemin açılışını yapmıştır. Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan arasında imzalanan Nahçıvan Anlaşması çerçevesinde Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (TDKÜİK) – Türk Konseyi adında bir uluslararası örgütün kurulmasına karar verilmiştir. Dolayısıyla 2009 Nahçıvan Zirvesi Türk cumhuriyetleri arasındaki ilişkileri kurumsallaştıran tarihi bir adım olmuştur. Türk Konseyi'nin kurulması bilimsel, kültürel ve ekonomik bağların gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Türk Konseyi (Türk Keneşi) zirveleri süreci Türk Devletleri Teşkilatı'na giden yolda önemli bir zemin oluşturmuştur. Bu bağlamda Türk Konseyi'nin ilk zirve toplantısı “Ekonomik ve Ticari İşbirliği” temasıyla 20-21 Ekim 2011 tarihlerinde Almatı'da gerçekleştirilmiştir. Bunu 22-23 Ağustos 2012 tarihlerinde “Eğitim, Bilim ve Kültürel İşbirliği” temasıyla Kırgızistan'ın Bışkek şehrinde 2. Türk Konseyi Zirvesi, 15-16 Ağustos 2013 tarihlerinde “Ulaştırma” temasıyla Azerbaycan'ın Gebele şehrinde 3. Türk Konseyi Zirvesi, 4-5 Haziran 2014 tarihlerinde “Turizm” temasıyla Türkiye'nin Bodrum şehrinde 4. Türk Konseyi Zirvesi, 11 Eylül 2015 tarihinde “Medya ve Enformasyon Teknolojileri” temasıyla Kazakistan'ın Astana şehrinde 5. Türk Konseyi Zirvesi, 2 Eylül 2018 tarihinde “Gençlik ve Spor” temasıyla Kırgızistan'ın Çolpan Ata şehrinde 6. Türk Konseyi Zirvesi, 15 Ekim 2019 tarihlerinde “Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Desteklenmesi” temasıyla Azerbaycan'ın Bakü şehrinde 7. Türk Konseyi Zirvesi takip etmiştir. 10 Nisan 2020 tarihinde “COVID-19 Küresel Salgını ile Mücadelede Dayanışma ve İş birliği” temasıyla ülkeler arasında eşgüdümü artırmak için Türk Konseyi üye/gözlemci ülkeleri ve Türkmenistan'ın devlet/hükümet başkanlarının katılımıyla Türk Konseyi Olağanüstü Zirvesi videokonferans üzerinden düzenlenmiştir. 12 Kasım 2021 tarihinde “Dijital Çağ'da Yeşil Teknolojiler ve Akıllı Şehirler” temasıyla Türkiye'nin İstanbul şehrinde 8. Türk Konseyi Zirvesi toplantısı yapılmıştır. Bu zirvede, kuruluşun adı “Türk Devletleri Teşkilatı (TDT)” olarak değiştirilmiştir. Zirvede, TDT'nin orta ve uzun vadeli amaçlarını ve görevlerini ortaya koyan Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi kabul edilmiştir. TDT'nin 9. Zirvesi 11 Kasım 2022 tarihinde Semerkant'ta “Türk Medeniyeti için Yeni Dönem: Ortak Kalkınma ve Refaha Doğru” temasıyla gerçekleştirilmiştir. 3 Kasım 2023 tarihinde “TURKTIME” temasıyla Kazakistan'ın başkenti Astana'da düzenlenen TDT'nin 10. Zirvesi'nde, Ortak Bildiri ve Astana Senedi imzalanmıştır.⁷

6 Türk Devletleri Teşkilatı, “Zirveler”, <https://www.turkiestates.org/tr/zirveler> [Erişim tarihi: 7.11.2024].

7 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Türk Devletleri Teşkilatı (TDT)”, <https://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi.tr.mfa> [Erişim tarihi: 26.11.2024].

Son olarak TDT 11. Zirvesi, 6 Kasım 2024 tarihinde Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te “Türk Dünyasının Güçlendirilmesi: Ekonomik Entegrasyon, Sürdürülebilir Kalkınma, Dijital Gelecek ve Herkes için Güvenlik” temasıyla gerçekleştirilmiştir. Zirveye Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kasım Coomart Tokayev, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev, Macaristan Başbakanı Sayın Viktor Orbán, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ersin Tatar, Türkmenistan'ın Bişkek Büyükelçisi N. Golliyev ve TDT Genel Sekreteri Sayın Büyükelçi Kubanışbek Ömüraliyev katılmıştır. TDT Aksakallar Konseyi Başkanı ve Türk İşbirliği Teşkilatları Başkanları da zirvede yer almıştır.⁸ Temel sonuçlar arasında Türk Yeşil Vizyonu, Türk Dünyası Şartı ve Bişkek'in 2025 Türk Dünyası Dijital Başkenti olarak ilan edilmesi yer almıştır. Önemli anlaşmalar arasında Dijital Ekonomi Ortaklık Anlaşması, Sivil Koruma Mekanizması'nın kurulması ve uzay faaliyetleri, yeşil finans ve Türk Geniş Dil Modeli'ne ilişkin Mutabakat Zabıtları yer almıştır. Macaristan Başbakanı Viktor Orbán'a Türk Dünyası Âli Nişanı verilirken, Nobel ödüllü Prof. Aziz Sancar da Ali Şir Nevai Uluslararası Ödülü ile onurlandırılmıştır. Bir sonraki Zirvenin 2025 yılında Azerbaycan'da, gayriresmî zirvenin ise Macaristan'da yapılması kararlaştırılmıştır.⁹ Bişkek'te düzenlenen 11. TDT zirvesinin sonuçlarının ardından Türk Devletleri Teşkilatı'nın başkanlığı Kazakistan'dan Kırgızistan'a geçmiştir. Zirve sonunda Kırgızistan Dışişleri Bakanı Ceenbek Kulubaev, Kırgızistan'ın TDT başkanlığının da bu zirve gündeminde görüşülen konulardaki ilerlemeye katkı sağlayacağını vurgulamıştır.¹⁰

TDT, ortak kültürel, ekonomik ve siyasî gayeler ile bir araya gelen devletlerden oluşan bölgesel bir çatı kuruluştur. Bununla birlikte Türkistan'dan başlayan ve Orta Avrupa'ya uzanan ilişkiler kurabilecek kapasitede bir uluslararası örgüttür. Hem manevi motivasyonlarını korumak hem de uluslararası alanda çeşitli ilişkiler geliştirerek nüfuz sahibi olabilmek amaçlarıyla ilerleyen süreçte yapacağı regülasyonlar ve getireceği yeni enstrümanlar ile TDT, gelişmekte olan bir uluslararası örgüt olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹ TDT çatı kuruluşu çerçevesinde TÜRKSOY (Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı), TÜRKPA (Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi), Türk İş Konseyi, Türk Akademisi ve Türk Kültür ve Miras Vakfı Türk Devletleri Teşkilatı'nın ilişkili kurumları olarak faaliyet göstermektedir. Türk Devletleri Teşkilatı'nın Nahçıvan Anlaşması'nda belirlenen yapısı içerisinde Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Kıdemli Memurlar Komitesi, Aksakallar Konseyi ve Sekreteryaya bulunmaktadır. Kuruluşun dönem

8 Türk Devletleri Teşkilatı, “Türk Devletleri Teşkilatı'nın 11. Zirvesi Bişkek'te düzenlendi”, <https://www.turkicstates.org/tr/haber/the-eleventh-summit-of-the-organization-of-turkic-states-convended-in-bishkek> [Erişim tarihi: 10.11.2024].

9 Türk Devletleri Teşkilatı, “Teşkilatın Tarihçesi”, <https://turkicstates.org/tr/organizasyon-tarihcesi> [Erişim tarihi: 15.11.2024].

10 TÜRKSOY, “V Bişkeke sostoyalsya 11-y Sammit glav gosudarstv Organizacii tyurkskih gosudarstv”, <https://www.turksoy.org/ru-RU/novosti/v-bishkeke-sostoyalsya-11-j-sammit-glav-gosudarstv-organizacii-tyurkskih-gosudarstv> [Erişim tarihi: 14.11.2024].

11 Hakkı Hakan Erkiner – İlayda Eray, “Uluslararası Hukuk Bakımından Bir Uluslararası Örgüt Olarak Türk Devletleri Teşkilatı”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (Ağustos 2022), s. 245.

başkanlığı alfabetik sıra ile devredilmekte, iş birliği alanlarında her yıl dönem başkanı olan ülkede Bakanlar Toplantısı ve Çalışma Grubu Toplantıları gerçekleştirilmektedir.¹²

Türk Devletlerinin Entegrasyon İlişkilerinin Aşamaları

Türk devletlerinin entegrasyonu üç aşamalı bir süreçte ele alınabilir. İlk aşama, 1992-2008 yılları arasında kapsayan ve Türk devletleri arasında kültürel ve pedagojik etkileşim dönemidir. Bu dönemde, ülkeler arasındaki kültürel bağların güçlendirilmesi ve eğitim alanında iş birliğinin artırılması hedeflenmiştir. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde önemli bir adım, 1992 yılında Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı'nın (TİKA) kurulması olmuştur. TİKA, Türk Dünyası ülkelerinde çeşitli projeler yürütmek üzere Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan'da koordinasyon ofisleri kurmuştur. Bu dönemde TİKA'nın başlattığı en dikkat çekici projelerden biri "Türkoloji" projesidir. 2000 yılında hayata geçirilen bu proje, Kazakistan ve Kırgızistan başta olmak üzere 21 ülkede uygulanmaktadır. Projenin temel amacı, üniversitelerde Türkiye'nin tarihi ve kültürüne odaklanan bölümlerin oluşturulmasını sağlamaktır.

Bu dönemde önemli bir gelişme de Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSÖY)'ün teşkil edilmesidir. TÜRKSÖY, Türk Dünyasında kurulan ilk iş birliği teşkilatı olarak 1993 yılında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye Cumhuriyeti kültür bakanlarının imzaladığı bir anlaşmayla kurulmuştur. Daha sonra Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu'na bağlı Tataristan, Başkurdistan, Altay, Saha (Yakut), Tıva ve Hakas Cumhuriyetleri ile Moldova'ya bağlı Gagavuz Yeri TÜRKSÖY'a gözlemci üye olarak katılmıştır. TÜRKSÖY, kuruluşundan bu yana Türk halklarının gönül birlikteliğini ve kardeşlik duygularını güçlendirmek, ortak Türk kültürünü gelecek nesillere aktarmak ve bu kültürü dünya çapında tanıtmak için çeşitli faaliyetler yürütmüştür. Küresel ölçekte kültür-sanat alanında sürekli ve kalıcı bir etkileşim sağlamayı amaçlayan TÜRKSÖY, üye ülkelerin devlet başkanlarının himayelerinde çalışmalarını sürdürmüş ve takdir toplamıştır. Bu dönemde kültürel etkileşim ve eğitim odaklı projeler, Türk devletleri arasında entegrasyonun ilk adımlarını oluşturmuş ve daha sonra geliştirilecek siyasi ve ekonomik iş birliği süreçlerine temel hazırlamıştır.¹³

Türk devletlerinin siyasi entegrasyonunun ikinci aşaması, 2008'den 2020'ye kadar uzanan bir dönemi kapsamaktadır. Bu süreçte, Türk devletleri arasındaki iş birliği daha kurumsal bir yapıya kavuşmuş, siyasi entegrasyonu güçlendirecek mekanizmalar oluşturulmuştur.

Bu dönemin önemli bir adımı, Kasım 2008'de Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi'nin (TÜRKP), o zamanki adıyla Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi'nin kurulmasıdır. TÜRKP, üye ülkeler arasında siyasi, hukuki, ekonomik ve sosyal alanlarda iş birliğini teşvik eden önemli bir platformdur. TÜRKP, bağımsızlık, egemenlik, toprak bütünlüğü,

12 Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, "Türk Devletleri Teşkilatı (TDT)" <https://disiliskiler.ktb.gov.tr/TR-132189/turk-devletleri-teskilati.html> [Erişim tarihi: 28.11.2024].

13 TÜRKSÖY, "Tarihçe", <https://www.turksoy.org/tarihce> [Erişim tarihi: 5.11.2024].

devlet sınırlarının ihlal edilmezliği, birbirinin iç işlerine karışmama ve eşitlik ilkelerine saygıyı esas alır. Bu ilkeler doğrultusunda, üye ülkelerin hem birbirleriyle hem de üçüncü taraflarla iş birliğini geliştirmeleri hedeflenir. Ayrıca, ülkelerin siyasi ve hukuki yapılarının güçlendirilmesi, doğal kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanılması yoluyla refah düzeyinin artırılması ve sosyal ile kültürel alanlarda ilişkilerin ilerletilmesi, TÜRKPA'nın temel amaçları arasında yer almaktadır. Bu dönemde, TÜRKPA gibi mekanizmalar aracılığıyla, Türk devletleri arasındaki siyasi iş birliği daha sistematik bir şekilde ilerlemiş, entegrasyon sürecinde önemli bir ivme kazanılmıştır. Bu yapılar, Türk Dünyası'nın uluslararası alandaki görünürlüğünü artırmak ve ortak değerler etrafında daha güçlü bir birliktelik oluşturmak adına kritik bir rol üstlenmiştir.¹⁴

2010 yılında Kazakistan'ın başkenti Astana'da Türk dünyası ortak bir bilim kurumu olan Türk Akademisi'nin açılışı yapılmıştır. Devlet Başkanları, 23 Ağustos 2012 tarihinde Bışkek'te gerçekleşen Türk Devletleri Teşkilatı İkinci Zirvesi'nde Türk Akademisi'nin Kurulmasına İlişkin Anlaşmayı imzalamışlardır. Türk Akademisi'nin Kurulmasına İlişkin Anlaşmanın Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye parlamentoları tarafından onaylanması 2021 yılında tamamlanmıştır. Türk Akademisi, Türk ülkeleri ve toplulukları arasında bilimsel ve pedagojik iş birliğini koordine eden ve teşvik eden, Türk Devletleri Teşkilatı çatısı altında kurulmuş eşsiz bir uluslararası kuruluştur. Türk Akademisi, yasal görevleri çerçevesinde tarih, arkeoloji, etnoloji, antropoloji, edebiyat, dil bilimi, terminoloji, sanat ve sosyoekonomik konular dahil olmak üzere, Türklük bilimi (Türkiyat) çalışmalarının farklı yönlerinde iş birliğini sağlamaktadır.¹⁵

Ekim 2009'da Azerbaycan'ın Nahçıvan şehrinde Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (TDKÜİK)'nin oluşturulması daha sonra Türk Devletleri Teşkilatı'nın kurulmasında önemli bir adım olmuştur. Kasım 2021'deki İstanbul'da düzenlenen Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin 8. Zirvesinde örgütün adı Türk Devletleri Teşkilatı olarak değiştirildi. Toplantıda söz alan Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Türk Konseyi'ni "aile meclisi" olarak niteledi ve şu açıklamalarda bulundu: "Bu başarı hepimizin. Şimdi de değişen dünyaya uyum sağlayacak şekilde biz de önemli bir dönüşümün arifesindeyiz. Aynı kökten beslenen bir ulu ağacın farklı dallarıyız. Köklerimizi unutmadan birliğimizi pekiştirdikçe uluslararası gücümüzü arttıracacağız."¹⁶ Böylece 2021'den günümüze kadar süren Türk devletlerinin entegrasyonunun üçüncü aşaması başlamıştır. Bu dönemde TDT'nin hem coğrafi alanı genişlemiş hem de Türk devletleri arasında aktif iş birliği ve entegrasyon yoğunlaşmıştır.

Özbekistan, Ekim 2019 tarihinde Bakü'de düzenlenen Türk Konseyi 7. Zirvesinde, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'ne tam üye olarak katılmıştır. Eylül 2018'de Kırgızistan'ın

14 Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi, "TÜRKPA Hakkında", <https://turkpa.org/tr/about> [Erişim tarihi: 29.11.2024].

15 Türk Akademisi, "Türk Akademisi Hakkında", <https://turkicacademy.org/tu/about/ob-akademii> [Erişim tarihi: 4.12.2024].

16 "Türk Devletleri Teşkilatı üyeleri kimler? Türk Devletleri Teşkilatı ülkeleri hangileri?", *Yurt Gazetesi*, <https://www.yurtgazetesi.com.tr/guncel/turk-devletleri-teskilati-uyeleri-kimler-turk-devletleri-teskilati-ulkeleri-h191288.html> [Erişim tarihi: 15.11.2024].

Çolpon-Ata şehrindeki 6. Zirve sırasında Macaristan, Kasım 2021’de İstanbul’da gerçekleşen Türk Konseyi’nin 8. Zirvesinde Türkmenistan gözlemci üye statüsü elde etmişlerdir. 2022’deki 9. Semerkant Zirvesi’nde KKTC’nin gözlemci üye statüsü kazandı. Böylece teşkilat, Türk dünyası arasındaki iş birliğinin hızlandığı bir döneme girmiştir.

Uzun süredir tarafsızlığa bağlı kalan Türkmenistan’ın Teşkilat’a gözlemci ülke statüsünde dahil olması Türk devletlerinin entegrasyonundaki olumlu dinamiklerdendir. Türkmenistan, Avrupa ile Asya arasında transit geçiş ve dünya pazarlarına erişim ile ilgili projelerin uygulanmasında Avrupa ve Asya Türk ülkelerinin “bağlantısında” önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle, inşa edilen yeni limanın verimliliği vurgulanabilir; daha doğrusu, Türkistan’daki (Afganistan dahil) mevcut tüm rotaların en kısa güzergahı buradan geçmektedir.¹⁷

TDT’nin Şuşa’daki gayriresmî zirvesinde (6 Temmuz 2024) kabul edilen Karabağ Deklarasyonu, Türk dünyasının “bölgede ve dünyada barış, güvenlik, istikrar, kalkınma ve refah” fikirlerine bağlı ve “ortak etnik kökene, tarihe, dile, kültüre, geleneklere ve Türk halklarının değerlerine dayalı bir aile” olduğu ilan edilmiştir. Bişkek’te düzenlenen TDT devlet başkanlarının 11. Zirvesi, onun etkili gelişimini açıkça göstermektedir.¹⁸

Türk Devletleri Teşkilatı’nın Potansiyelleri

TDT, geniş kapsamlı alana ve büyük bir nüfusa sahiptir. Türkçe konuşan halklar, çoğunlukla Avrasya’nın orta ve batı kesimlerinde bulunmaktadır, bunların sayıları yaklaşık 164 milyondur ve yaklaşık 7 milyon metrekarelik bir alana dağılmaktadır. Toplam 4,73 milyon metrekarelik bir alanı kaplayan altı Türk dili konuşan devletin toplam nüfusu yaklaşık 170 milyon kişidir, bunun Türkçe konuşan nüfusu yaklaşık 125 milyon kişidir, bu da dünyadaki Türkçe konuşan halkların toplam sayısının %76, 2’sini oluşturmaktadır. Dolayısıyla TDT, dünyada yüksek bir temsil düzeyine ve büyük bir oy hakkına sahiptir. TDT’nin ortaya çıkışı Türkistan’daki bölgesel düzeni değiştirmekle birlikte bölgedeki başlıca uluslararası kuruluşların stratejik olarak yeniden düzenlenmesine yol açmaktadır. SSCB’nin çöküşünden sonra, yeni Türkistan ülkelerinin bölgesel entegrasyonu çeşitli nedenlerden dolayı yavaş idi. Türk Konseyi’nin kurulması Türk dili konuşan ülkeler arasında diyalog ve iş birliği için yeni bir platform sağladığı gibi iş birliğinin hızını artırmıştır.¹⁹

Son 20 yılda küresel krizler yaşayan dünyanın çok gelişmiş ülkeleri, Türk dünyasının stratejik öneminin farkına varmış ve bu bölgedeki ülkelerle ilişkilerini geliştirerek bölgede yer edinmeye çalışmaktadır. Bu dönemde Türkiye ve TDT’nin birlik ruhuna dayalı konumu,

17 Sergey Bogdan, “Sotrudnichestvo tyurkskih gosudarstv i geopolitika Evrazii”, *Caliber. Az*, <https://caliber.az/post/sotrudnichestvo-tyurkskih-gosudarstv-i-geopolitika-evrazii> [Erişim tarihi: 17.11.2024].

18 Teymur Ataev, “Ukreplenie OTG: edinaya tyurkskaya semya geopoliticheskaya realnost”, *Caliber. Az*, <https://caliber.az/post/ukreplenie-otg-edinaya-tyurkskaya-semya-geopoliticheskaya-realnost> [Erişim tarihi: 12.11.2024]

19 Zhang Yuyan, “Organizatsiya Tyurkskih Gosudarst (OTG): Proishojdeniye, Motiv, Osobnosti i Vliyaniye”, *Perm University Herald. Political Science*, Vol. 17/1, (2023), s. 84.

Türk dünyasının yeni dünya düzeninin güçlü kutbu rolünü üstlenmesini sağlayacaktır. TDT üyesi ülkelerin zenginliği yalnızca demografik ve jeostratejik göstergelerle ölçülemez. TDT, uluslararası düzeyde bir aktör olarak ekonomik ve siyasi yeteneklerini, uluslararası sistemdeki güç dağılımını okuyabilecek kadar geliştiriyor. Sonuçta örgüt, küresel ve bölgesel barışın tesis edilmesinde, çatışma bölgelerinde küresel düzeyde barışın ve göreceli istikrarın sağlanmasında etkili olabilecek bir aktör olduğunu uluslararası kamuoyuna göstermeye başlamıştır.²⁰

Siyasi açıdan örgüt, üye devletlere eşitliğe dayalı dış politika alternatiflerini çeşitlendirme fırsatı sunmaktadır. Diğer yandan TDT, üye devletlere Avrupa ile Asya arasında kesintisiz bir Türk hattı haline gelmelerine olanak sağlamaktadır.²¹ Türk cumhuriyetlerinin entegrasyonu ve Türk Dünyası olarak tek bir güç haline gelmesi, yakın gelecekte uluslararası ilişkilerde daha etkili bir “Türk faktörünün” oluşmasına yol açmaktadır.²² Çok stratejik coğrafyaya yerleşen ülkelerin üye oldukları Türk Devletleri Teşkilatı'nın bölgesel konularda bir koordinasyon merkezi olması gerekliliği de öne çıkmaktadır.²³

TDT, zamanla kültürel bir örgütten güçlü bir siyasi, ekonomik ve güvenlik bloğuna dönüşmüştür. Küresel düzen değiştikçe, Türk devletleri giderek daha fazla stratejik özerklik modeli benimsemekte ve Çin-Rusya eksenini ile ABD liderliğindeki Avrupa-Atlantik ittifakı arasında dengeli bir yaklaşım sürdürmek için benzersiz jeopolitik konumlarından yararlanmaktadır. Ayrıca, 2021 İstanbul Zirvesi sırasında kabul edilen Türk Dünyası Vizyonu 2040, daha güçlü, daha entegre ve birleşik bir Türk dünyası inşa etmeyi amaçlayan uzun vadeli stratejilerin temelini atmıştır.²⁴ Türk Dünyası 2040 Vizyonu Belgesiyle, üye devletlerin halklarının arzu ve gereksinimlerine hizmet etmek için amaçladıkları her türlü iş birliği yapılabileceği belirtilmiştir. Gün geçtikçe birleştirici gücü ve hedefleri büyüyen Türk Devletleri Teşkilatı yaptıkları ikili ve çoklu anlaşmalar, 2040 Vizyonu Belgesi, ortak dil, ortak para birimi vb. hedefleriyle sadece Türk Devletlerinin değil, dünyanın odağı haline gelmeyi hedeflemektedir.²⁵

Türk Dünyası 2040 Vizyonu, TDT'nin hedeflerini geçmiş zirve toplantılarına nazaran daha sistemli bir şekilde tasnif ederek sunmuştur. 2021 sonrasında gerçekleştirilen bütün zirve toplantılarının sonuç bildirimlerinde 2040 Vizyonu'na bağlılığın bildirilmesi ve Vizyon

20 Süleyman Kızıltoprak, Nariman Mehdiyev, “Analiz – Videniye XXI veka: Regionalnaya i globalnaya rol Organizatsii tyurkskih gosudarstv. OTG stremitelno dvijetsya k prevraşeniyu v regionalnogo aktora”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/ru/> [Erişim tarihi: 16.11.2024]

21 Merve Erkan Aydın – Yi Liu, “Organization of Turkic States: Diverse Motivations for a Common Aim”, *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, XXXIII/1, (2024), s. 49.

22 Elena Paruboçaya, “İntegratsiya tyurkskogo mira na sovremennom etape”, *İstoriçeskiye, filosofskiy, političeskiye i yuridiceskiye nauki, kulturologiya i iskusstvovedeniye. Voprosy teorii i praktiki*, Vol. 1/6 (68), (2016), s. 150.

23 Mevlüt Akçapa, “Türk Devletleri Teşkilatı'nın Tarihsel Gelişimi: Teşkilatın Dünü, Bugünü ve Yarını”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, XI/34, (2023), s. 486-487.

24 Yılmaz Acar, “A Strategic Opportunity for the Organization of Turkic States Amid Great Power Competition”, *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2024/10/a-strategic-opportunity-for-the-organization-of-turkic-states-amid-great-power-competition/> [Erişim tarihi: 7.12.2024].

25 Naciye Solmaz Keşikçi – Ömer Faruk Karaman, “Türk Devletleri Teşkilatı ve Üyelerin Katılım Süreçleri: KKTC ve Türkmenistan Gözlemci Üyeleri”, *GAB Akademi*, III/2, (2023), s. 25.

belgesindeki vurgulanan hedeflere yönelik atılan adımların görülmesi, TDT'nin öncelikli hedeflerinin de netleştiğini göstermektedir. Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi, TDT üye ülkelerinin arasındaki iş birliği önceliklerinin ana hatlarını içermektedir. Türk Dünyası 2040 Vizyonu; Siyasi ve Güvenlik İş birliği, Ekonomik ve Sektörel İş birliği, Halklar Arası İş birliği ve Üçüncü Taraflarla İşbirliği olmak üzere dört ana başlıktan oluşan 17 sayfalık bir belge olarak yayınlanmıştır.²⁶ Cengiz Tomar'a göre, Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi önemli kararların hayata geçebilmesi için bir yol haritası niteliğindedir. Şayet 2040'a kadar hayatın her alanını kapsayan bu ayrıntılı vizyon hayata geçirilebilirse Türk dünyasının entegrasyonu sağlanmış olacaktır.

2040 Türk Dünyası Vizyon Belgesi, her alanda Türk dünyasının gelecekteki iş birliği ve birlikteliğini sağlayacak maddeler içermekte ve belgede ekonomiden ulaşım, eğitimden enerjiye iş birliğini önceleyen birçok önemli madde bulunmaktadır. Vizyon belgesinin esas amacı, Türk devletlerinde müreffeh topluluklar oluşturmaktır. Bunun yanı sıra demokrasi yolunda ekonomik ve sosyal reformların desteklenmesi, hukukun üstünlüğü, kapsayıcı kurumlar, şeffaflık, verimlilik, kadın-erkek eşitliği, hesap verilebilirlik ve yolsuzlukla mücadele gibi iyi yönetimin farklı alanlarına vurgu yapılması, vizyon belgesinin ekonomik entegrasyondan öte bir mana içerdiğinin en önemli göstergesidir. Siyasi alanda dikkati çeken husus, teşkilat üyesi devletlerin müşterek menfaat alanına giren uluslararası ve bölgesel dış politika konularında siyasi istişarelerde bulunmak üzere çok taraflı ve düzenli bir mekanizma oluşturmalarıdır. Şu anda Türk dünyasında taşımacılık ve gümrük alanında çok fazla sorun yaşanmaktadır ve Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi bu konuda önemli fırsatlar sunmaktadır, özellikle Hazar Denizi üzerinden Doğu-Batı Orta Koridoru boyunca çeşitli kolaylıklar öngörülmektedir.²⁷

Türk devletleri büyük bir ekonomik ve sosyal potansiyele sahiptir. Bir araya getirildiğinde 170 milyonluk bir nüfusa, 4,5 milyon kilometrekarelik geniş bir coğrafyaya ve 1,5 trilyon doların üzerinde bir ekonomik büyüklüğe tekabül etmektedir. Bu durum Türk devletlerini dünyanın 13. büyük ekonomik grubu yapmaktadır. Son zamanlarda artan devlet başkanı ve bakanlar seviyesinde temaslar ve karşılıklı ziyaretlerle şu an istenen seviyeden aşağıda kalan ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi söz konusudur. IMF'ye bildirilen resmi verilerde, TDT üye ve gözlemci devletlerinin 2010-2021 arası dönemde uluslararası ticaretteki paylarının artması, küresel ekonomiye artan entegrasyonlarını göstermektedir. TDT ülkelerinin toplam mal ve hizmet ihracatı 2010'da 364,1 milyar dolardan 2021'de yaklaşık 570 milyar dolara yükselmiştir. Dünyamızda küresel ekonominin ağırlık merkezi Asya'ya kayarken küresel tedarik zincirlerinde değişiklikler olması beklenmektedir. Elbette bu durum, Türk devletleri için yeni ekonomik

26 Turgay Düğen, "Türk Devletleri Teşkilatı'nın Hedefleri: 2040 Vizyon Belgesi Üzerinden İçerik Analizi", *XI. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı (2024)*, C II, ed. G. Tuğlacı, K. Akman, M. N. Ertem, Avrasya Üniversitesi, Bakü 2024, s. 1260-1267.

27 "Tarihi dönüm noktası: Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi. Prof. Dr. Cengiz Tomar, 12 Kasım 2021'de İstanbul'da toplanan Türk Konseyi 8. Zirvesi'nde kabul edilen 2040 Türk Dünyası Vizyon Belgesi'ni AA Analiz'e değerlendirdi", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/tarihi-donum-noktasi-turk-dunyasi-2040-vizyon-belgesi/2425103> [Erişim tarihi: 5.11.2024].

fırsatlar sunacaktır. Vizyon 2040 gibi entegrasyonu hızlandıracak belgeler ve “2023-2027 Stratejisi” gibi yol haritaları, Türk dünyasının birlikte hareket etmesi çok büyük potansiyeldir.²⁸

Türk Devletleri Teşkilatının genel olarak ekonomik güç bileşenleri değerlendirildiğinde büyük bir ekonomik potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Günümüz küresel ekonomisinin ihtiyaç duyduğu tüm gereksinimleri tek bir çatı altında toplayan Teşkilat, aynı zamanda yerli ve yabancı birçok yatırımcıya da önemli fırsatlar sunmaktadır. Sanayi, enerji, ham madde, beşerî sermaye, teknoloji ve geniş bir pazar yelpazesine sahip olan Avrasya bölgesi, TDT çatısı altında günümüzün ticaret merkezi haline dönüşme potansiyeline sahip olduğu iddia edilebilir.²⁹ Eski İpek Yolu hattı üzerinde yer alan üye ülkelerin Avrasya Bölgesinin jeopolitik yapısı içinde bütünlüyci bir konumda ve ekonomik yapı itibarıyla de birbirini tamamlar nitelikte oldukları görülmektedir. Başka bir deyişle, bu ülkeler zengin yer altı kaynakları ve hammaddeleriyle, ileri teknolojiye sahip ve dünyanın üretim merkezi sayılan Batı’ya ulaşım sağlayan hat üzerinde yer almaktadır.”³⁰ Zengin enerji kaynaklarına sahip, Asya ile Avrupa arasında önemli lojistik ve ticari alan üzerinde bulunan Türk Devletleri gerek kendi aralarında gerekse Asya-Avrupa arasında önemli bir ekonomik iş birliği oluşturma potansiyeline sahiptir.³¹

TDT'nin gelişim beklentileriyle ilgili olarak, örgütün büyük bir potansiyele sahip olduğu ve nasıl hayata geçirileceği; Türk devletlerinin belirlenen stratejik önceliklere ulaşmak için hangi mekanizmalara ve araçlara dayanacağı, 2021 İstanbul Zirvesi’nde kabul edilen 2040 Türk Dünyası Vizyon Belgesi’ne bağlı olacaktır. Jeopolitik süreçlerin arka planında, enerji sektörü de olmak üzere Türk devletleri arasında iş birliği için büyük fırsatlar açılmaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ve Trans Anadolu Gaz Boru Hattı (TANAP) gibi büyük enerji projeleri hayata geçirilmeye başlanmıştır. Ayrıca, “Orta Koridor”un verimliliğini artıracak olan ulaştırma ve lojistik vb. alanlarındaki iş birliği de önemlidir. TDT çerçevesinde bir diğer önemli girişim ise Semerkant Zirvesinde oluşturulan Türk Yatırım Fonu’dur. Bu bağlamda, TDT devletlerinin önceliği, ticaretin ve ekonomik iş birliğinin aktif olarak geliştirilmesi ve genişletilmesi için yeni fırsatlar aramak olmalıdır.

Dünya pazarlarındaki mevcut durum, teşkilatın ekonomik temelini güçlendirilmesini yani karşılıklı ticaretin arttırılmasını, teknolojik ortaklıkların derinleştirilmesini, büyük altyapı projelerinin desteklenmesini, hızla büyüyen sektörlerde ve gelecek vaat eden alanlarda yatırım alışverişi yapmayı gerektirmektedir.³² Türk Devletleri tarafından kurulan ilk ortak finans kurumu

28 Ömer Kocaman, “Türk Devletleri Teşkilatı: Stratejik Bir Bakış”, *Kriter Dergi*, <https://kriterdergi.com/dosya-turk-devletleri-teskilati/turk-devletleri-teskilati-stratejik-bir-bakis> [Erişim tarihi: 18.11.2024].

29 Yusuf Çınar – Yılmaz Ulvi Uzun, “Köklü Geçmişten Güçlü Geleceğe Türk Devletleri Teşkilatı: Küresel Ekonomik-Siyasal Potansiyeli ve Teşkilatın Geleceğine Dair Öngörüler”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, XII [Özel Sayı], (2023), s. 149.

30 Mehmet Yüce, “Türk Devletleri Teşkilatına Üye Ülkeler Arasında İkili İlişkiler”, s. 57-58.

31 Agm., s. 30.

32 Bobur Usmanov, “V Ankare sostoyalsya Vneçerednoy sammit glav gosudarstv OTG na temu “Upravlenie chrezvchaynmi situatsiyami i gumanitarnaya pomoş”, *Yangi Uzbekiston*, <https://yuz.uz/ru/news/v-ankare-sostoyalsya-vneocherednoy-sammit-glav-gosudarstv-otg-na-temu-upravlenie-chrezvchaynmi-situatsiyami-i-gumanitarnaya-pomo> [Erişim tarihi: 5.11.2024].

özelliğine sahip olan Türk Yatırım Fonu, Teşkilata üye devletlerin ekonomik potansiyellerini harekete geçirerek aralarındaki ticari ve ekonomik iş birliğini güçlendirmeyi ve ortak projeleri hayata geçirmeyi hedeflemektedir. Fonun öncelikleri, üye devletlerde girişimcilik, büyüme, istihdam, araştırma ve inovasyon, sosyoekonomik kalkınmayı teşvik etmektir.³³

Öncelikle, TDT üyelerinin ekonomik fırsatlarda en temel beklentisi çeşitli anlaşmalar ve projelerle karşılıklı ticareti ve yatırımları artırmaktır. İkincisi, enerji taşımacılığı ve dağıtımında çeşitlilik sağlayarak diğer aktörlere olan bağımlılığı azaltmak üye devletlerin temel ekonomik hedefleri arasındadır. Üçüncüsü, Orta Koridor ve diğer uluslararası projelerle birleşme olasılığı nedeniyle ortaya çıkacak olan Asya'dan Avrupa'ya uzanan kesintisiz bir Türk hattının anahtar noktasında olma fikri, stratejik konumları nedeniyle üye ülkeleri ekonomik olarak cezbetmektedir.³⁴

Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesinde somut amaç, ekonomik iş birliği kısmında kendini göstermektedir. Türk Devletleri'nin Kuzey-Güney ve Doğu-Batı ulaşım koridorlarını birbirine bağlayan güçlü bir ekonomik grup oluşturmanın yanında Orta Koridorun da güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Türk Dünyası 2040 Vizyonu belgesinde ekonomik alanda iş birliği konuları diğer pek alanla bağlantılı bir şekilde yazılmıştır. Özellikle enerji, lojistik, turizm, tarım ve bilişim-teknoloji alanlarıyla ilgili iş birliği hedefleri ekonomik iş birliği ile bağlantılı olarak verilmiştir.³⁵

Nispeten yeni bir uluslararası örgüt olan TDT, farklı bölgelerdeki üye devletlerinin jeopolitik, ekonomik, enerji, savunma ve güvenlik alanlarında örgütte kendine özgü bireysel güçler sağlaması nedeniyle önemli güçlere sahiptir. Bununla birlikte örgüt üyelerinin üzerinde bulunduğu ticaret ve enerji yollarının artan önemi, KKTC'nin örgüte dahil olma potansiyeli ve örgütün diğer bölgesel uluslararası kuruluşlarla daha fazla iş birliği yapma potansiyeli TDT için büyük fırsatlar oluşturmaktadır.³⁶

Türk Devletleri arasındaki iş birliğinin temel motivasyon kaynaklarından biri olan ortak tarih ve kültür, 1992 yılından günümüze kadar hem zirve toplantılarının sonuç bildirgelerinde hem de karşılıklı ikili ziyaretlerde sürekli dile getirilen bir konu olmuştur. Türk Dünyası 2040 Vizyonu'nda kültür, bilim ve eğitim konularında ortak değerler vurgusu yapılmaya devam etmiştir. Bunun yanında Türk Devletleri'ndeki yükseköğretim kurumları arasındaki iş birliklerini artırmaya ve geliştirmeye yönelik hedeflere yer verilmiştir.³⁷ Türk cumhuriyetleri arasındaki kültürel entegrasyon beklentisi, üye devletler için hâlâ önemli bir motivasyon kaynağıdır.

33 Türk Devletleri Teşkilatı, “Türk Yatırım Fonu”, <https://www.turkicstates.org/tr/partner-detay/turk-yatirim-fonu> [Erişim tarihi: 20.11.2024].

34 Merve Erkan Aydın – Yi Liu, “Organization of Turkic States: Diverse Motivations for a Common Aim”, s. 49.

35 Turgay Düğen, “Türk Devletleri Teşkilatı'nın Hedefleri: 2040 Vizyon Belgesi Üzerinden İçerik Analizi”, s. 1263-1265.

36 Can Demir, “The Organization of Turkic States: Implications for the Regional Balance of Power”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (August 2022), p. 63.

37 Turgay Düğen, “Türk Devletleri Teşkilatı'nın Hedefleri: 2040 Vizyon Belgesi Üzerinden İçerik Analizi”, s. 1266.

Başka bir deyişle, üye devletler TDT aracılığıyla birbirleriyle kültürel bağları ve etkileşimi güçlendirmeyi amaçlamaktadır.³⁸

3 Ekim 2009 tarihli Nahçıvan Anlaşması ve 16 Eylül 2010 tarihli İstanbul Bildirgesi'ne göre, Türk Devletleri Örgütü'nün kurucu belgeleri doğrultusunda, üye devletler Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin ilke ve amaçlarını ve uluslararası hukuk tarafından kabul edilen diğer evrensel ilkeleri benimsemiştir. 2012'den beri Ekonomik İş birliği Teşkilatı'nın gözlemci üyesi olan Türk Devletleri Teşkilatı, Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Birleşmiş Milletler Güney İş birliği Ofisi (UNOSSC), Birleşmiş Milletler Medeniyetler İttifakı (UNAOC) tarafından ödüllendirilmiştir. Dünya Gümrük Örgütü, İslam İş birliği Teşkilatı ve SESRIC ile imzalanmış İş birliği Mutabakat Muhtıraları bulunmaktadır. Ayrıca Türk Devletleri Teşkilatı, AGİT, KEİ, CICA, UNECE, UNESCO, ASEAN ve TİKA ile de iş birliği yapmaktadır. Türk Devletleri Teşkilatı, Türk Dünyasının ve insanlığın sanatsal, kültürel mimari eserlerini tanıtmakta, korumakta ve gelecek nesillere aktarmada büyük katkılar yapmakta ve farkındalık oluşturmaktadır. UNESCO'nun Dünya Mirası için belirlediği toplam 10 kriteri (6 kültürel ve 4 doğal) karşılayan varlıklarla, Türk Devletleri Teşkilatı üyeleri toplam 34 varlıkla Dünya Mirası Listesi'ne katkıda bulunmuştur. Aslında, Dünya Mirası Listesi'ndeki Türk Devletleri Teşkilatı üyelerinin varlıklarının dünyanın hafızasına önemli ölçüde katkıda bulunduğu ve kültürel farklılıkları önemli ölçüde azalttığı açıktır. Türk Devletleri Teşkilatı, Türk Dünyası'nın kültürel mirasını korumak, Dünya Mirası'na kazandırmak ve arkeolojik mirası haritalamak amacıyla önemli bir rol üstlenmektedir. Ayrıca, keşfedilen varlıkların imarı, restorasyonu, sergilenmesi ve Dünya Mirası'na dahil edilmesi için ortak bir iş birliği anlayışı oluşturarak kültürel envanterin tamamlanmasına katkı sağlamaktadır. Bu rol, evrensel değere sahip doğal ve kültürel varlıkların küresel tanıtımını ve korunmasını sağlamak ve dolayısıyla bunları gelecek nesillere aktarmak için son derece önemlidir.³⁹

Asya'yı Avrupa'ya bağlayan çok önemli stratejik güzergahlar üzerinde yer alan Türk devletlerinin gelişmesi ve güçlenmesi, modern dünyada yeni bir Türk uygarlığının oluşmasına yol açacaktır. Türkiye'nin yalnızca bölgesel değil, küresel ölçekte de giderek güçlenen rolü, birçok uluslararası sürece ana aktörlerden biri olarak katılımı ve bundan sonra Türk devletlerinin birleşip güçlenmesi, modern dünyanın en güçlü uygarlıklarından birinin oluşmasına zemin hazırlayacaktır. Yeni Türk uygarlığı; dürüst diplomasinin, karşılıklı yardımlaşma, dostluk ve iş birliğine dayalı açık ilişkilerin örneği olacaktır.⁴⁰

38 Merve Erkan Aydın – Yi Liu, "Organization of Turkic States: Diverse Motivations for a Common Aim", *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, XXXIII/1, (2024), s. 49.

39 Cengiz Buyar – Uğur Ünal, "Contribution of Organization of Turkic States Members to World Heritage at a Time of Cultural Convergence from the Past to the Future", *Bilgi*, 100, (2022), p. 11-30.

40 İrada Alekber Abdullaeva, "Organizatsiya Tyurkskih Gosudarstv: İstoriya i Perspektivi", *InterConf*, 90, (2021), s. 39-40.

TDT ile İlgili Geliştirilmesi Gereken Alanlar

Her Türk devletinin kendi çıkarlarının yanı sıra bölgesel ve küresel düzeyde başka çıkarları da bulunmaktadır. Her ülke aynı zamanda Türkiye ve Türk devletleri dışında da iş birliği yapmaktadır. Örneğin, Kırgızistan ve Kazakistan Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) üyesidir. Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) üyeleridir, Türkiye NATO üyesidir vb. Bununla birlikte Avrasya'nın tamamı için Türk entegrasyonunun yanı sıra “büyük Avrasya'nın entegrasyonu” da önemli rol oynamaktadır. Bu hem kıtasal hem küresel hem de bölgesel bağlamlarda görülebilir. Bu çerçevede hem Avrasya Ekonomik Birliği (AEB), Arap dünyası ile iş birliği hem de ŞİÖ ve jeoekonomik mega proje olan “Tek Kuşak – Tek Yol” vb. ile etkileşimler de söz konusudur. Dolayısıyla TDT, şimdilik kendisini daha çok sosyo-ekonomik, kültürel, insani, bilimsel ve teknik alanlarda faaliyet gösteren bir örgüt olarak konumlandırmaktadır.⁴¹

Günümüzde TDT'nin artan etkisine rağmen önemli zorluklar bulunmaktadır. Ayrıca bölgede Rusya ve Çin'in nüfuzu da söz konusudur. Rusya, Sovyet sonrası Türk devletleri üzerinde önemli bir etkisini sürdürmektedir ve teşkilatın ivmesi, özellikle Ukrayna'daki savaş olmak üzere, mevcut jeopolitik koşullara yakından bağlıdır. Aynı zamanda, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi, Pekin'in Türkistan'daki ekonomik varlığını genişletmiş ve bölgenin ekonomik ve politik dinamiklerini daha da karmaşık hale getirmiştir.⁴² Şu anda Türk dünyasının etrafında bir kargaşanın hâkim olduğu söylenebilir. Rusya-Ukrayna Savaşı, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yaşanan en büyük çatışmalardan biridir.⁴³ Özellikle COVID-19 pandemisinden sonra oluşan ekonomik durgunluğu derinleştiren ve dünyadaki fay hatlarını daha da belirgin kılan bu savaşta, TDT ve üye ülkeler barış misyonlarından geri adım atmamışlardır. Türkiye'nin bu konuda çabalarını özellikle vurgulamak gereklidir. Oldukça hassas olan bu dönemde, Türk devletlerinin siyasi ve ekonomik çıkarlarının korunması yolunda TDT liderliğinde oluşturulan iş birliği mekanizmaları çalışmalarına hız kazandırmıştır.⁴⁴

TDT'nin Avrasya Ekonomik Birliği (AEB), Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü ve Şanghay İşbirliği Örgütü gibi kuruluşlara rakip olmaya başladığı, bazı Rusyalı bilim adamları tarafından da dile getirilmektedir. Özellikle TDT'nin isim değiştirerek yeni statü kazanmasının Rusya ve dolayısıyla AEB için tehlike oluşturduğu, Türk devletlerinin entegrasyonu geliştirmeye yönelik TDT projesinin bir bütün olarak AEB ve kısmen Rusya için bazı riskler taşıdığı belirtilmektedir.

41 Jamiyat Omurova-Taalay Şarşembiyeva, “Organizatsiya tyurkskih gosudarstv: integratsiya, perspektivi i problemi”, *Edinstvo slavyanskikh i tyurkskih narodov v istorii i sovremennosti: materialı III Mejdunarodnogo altaistişkeskogo foruma* (2024), ed. S.V. Zemlyukova, İzdatelstvo Altayskogo universiteta, Barnaul 2024, s.188.

42 Yılmaz Acar, “A Strategic Opportunity for the Organization of Turkic States Amid Great Power Competition”, *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2024/10/a-strategic-opportunity-for-the-organization-of-turkic-states-amid-great-power-competition/> [Erişim tarihi: 7.12.2024].

43 Cengiz Buyar – Ubeydullah Şener, “Tarihi Perspektiften, Sosyo-Ekonomik Değerler Açısından Rusya-Ukrayna Savaşı ve Orta Asya Ülkelerine Etkileri”, *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi / The Journal of International Civilization Studies (INCISS)*, VII/2, (2022), s. 136-149; Cengiz Buyar – Ubeydullah Şener, “Tarihin Dönüşü: Rusya-Ukrayna Savaşı, Siyasi ve Ekonomik Tesirleri”, *Journal of Academic Value Studies*, IX/4, (2023), s. 284-301.

44 Ömer Kocaman, “Türk Devletleri Teşkilatı: Stratejik Bir Bakış”, *Kriter Dergi*, <https://kriterdergi.com/dosya-turk-devletleri-teskilati/turk-devletleri-teskilati-stratejik-bir-bakis> [Erişim tarihi: 18.11.2024].

Basitleştirilmiş bir gümrük koridoru ve transit potansiyelinin kullanılması yoluyla TDT'ye üye ülkeler arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi, AEB entegrasyonunun gelişme olasılığı açısından ciddi bir risk olarak değerlendirilmektedir. Ancak TDT ve AEB'nin hem ekonomi hem de politika alanında birçok konuda ortak bir zemin bularak birbirleriyle verimli bir şekilde iş birliği yapabileceği söylenebilir. Gümrük düzenlemelerini ve genel olarak dış ekonomik faaliyetleri organize etme sisteminde ve gelecekte muhtemelen siyasette de TDT ile AEB arasında belirli bir çıkar dengesi bulmanın önemli olduğu ve bunun için iki örgütün katılımcıları arasında düzenli müzakereler gerektireceği belirtilmektedir.⁴⁵

Çinli bilim adamı Zhang Yuyan'a göre TDT'nin Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü, Avrasya Ekonomik Birliği ve Şanghay İşbirliği Örgütü ile yüksek derecede örtüşmesi, bölgede rekabetin artmasına neden olabilir. Bu ilişkilerin hükümet ve teşkilat düzeyinde nasıl yürütüleceği, ilgili ülkeler ve uluslararası kuruluşlar tarafından ele alınıp çözülmesi gereken bir konudur. Jeopolitik ve faaliyet alanları açısından TDT, İpek Yolunun Ekonomik Kuşağı ile büyük ölçüde denk gelmektedir ve Çin-Türkistan-Batı Asya ekonomik koridorunun inşasında derin bir etkiye sahiptir. Ticari ve ekonomik iş birliği ve altyapı inşaatı yalnızca TDT için değil aynı zamanda "Tek Kuşak, Tek Yol" girişimi için de ana gelişim alanını temsil etmektedir. Gelecekte bu örgütler karşılıklı olarak birbirlerini destekleyecek mi yoksa karşı mı çıkacakları TDT'nin, bölge ülkelerinin ve Çin'in karşılıklı yarar getiren iş birliğini sağlamanın bir yolunu bulup bulamayacaklarına bağlıdır.⁴⁶

Avrasya'nın merkezindeki Türkistan ve Kafkasya'yı da içine alan Türk dünyasında bölgedeki süper güçler arasındaki rekabetin yanı sıra sınır çatışmaları, etnik sorunlar, sınıraşan suların paylaşımı konusundaki anlaşmazlıklar, dini istismar eden radikal hareketler, ulusötesi uyuşturucu kaçakçılığı vb. gibi güvenlik sorunları da bulunmaktadır. Türk dünyasındaki güvenlik sorunlarının çözümü ancak birlik duygusu çerçevesinde faaliyet gösteren Türk devletlerinin varlığıyla mümkün olacaktır. Ayrıca Türk devletlerinin ihtiyaçları doğrultusunda TDT himayesinde destek ve dayanışma temelleri güçlendirilmektedir. Böylece Türk devletleri başta güvenlik ve savunma alanı olmak üzere birçok alanda güç kazanmakta Türk dünyasının bölgesel ve küresel ölçekte önemli bir kolektif güç olma potansiyeli artmaktadır. Bu potansiyelin ortaya çıkarılması, Türk devletleri arasında TDT himayesinde güvenlik ve savunma alanında yürütülen iş birliğinin olumlu sonuçlarıyla yakından ilgilidir.⁴⁷

Genel olarak üye devletlerinin güvenlik alanındaki iş birliği terörizm, dini aşırıcılık ve ayrımcılığa karşı ortak eylemlerde bulunmak, yakın çevrelerinde güvenlik ve istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmak, uluslararası jeopolitik ve jeoekonomik ortamdan kaynaklanan

45 Vladimir Jivalov, Ekaterina Çimiris ve Timur Aliev, "Organizatsiya tyurkskih gosudarstv: perspektivi razvitiya i riski dlya Evraziyskogo ekonomiçeskogo soyuza", *Sovremennaya Mirovaya Ekonomika*, 1/2, (2023), s. 102-109.

46 Zhang Yuyan, "Organizatsiya tyurkskih gosudarst (OTG): proishojdeniye, motivy, osobennosti i vliyaniye", s. 84-85.

47 Dinara Appasova, "Potensial Organizatsii Tyurkskih Gosudarstv v Obespeçenii Bezopasnosti Tyurkskogo Mira", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, XII/2, (2023), s. 718-729.

çeşitli tehdit ve tehlikelere karşı ortak davranış ve tutum sergilemekten oluşmaktadır.⁴⁸ 2020’de Türkiye’nin savunma sanayi ürünleriyle desteklediği Azerbaycan’ın İkinci Dağlık Karabağ Savaşı’ndaki zaferi Türk birliği için bir dönüm noktası olmuştur.⁴⁹ Bu olaydan sonra üye devletler arasında güvenlik konusunda iş birliği artmaktadır. Örneğin, TDT, Kırgızistan için komşularıyla olan sorunlarını barışçıl yollarla çözme ve kriz zamanlarında güçlü bölgesel/uluslararası destek bulma fırsatı anlamına gelmektedir. Bişkek’in 2022’de Özbekistan ile sınır/su sorununu diplomasi yoluyla çözmesi ve Kırgızistan ile Tacikistan’ın sınır çatışmaları sırasında TDT üyelerinin Bişkek’e verdiği destek buna örnek gösterilebilir.⁵⁰

TDT; terörle mücadele, sınır güvenliği, göç ve güvenlik alanındaki suçlarla mücadele konularında iş birliğinin geliştirilmesi ile birlikte ekonomik alanda bölge içi yatırımların yanı sıra sermayenin, emtiaların ve hizmetlerin serbest dolaşımını da savunmaktadır. Ayrıca TDT, Orta Koridor’un konsolidasyonu, Zengezur Koridoru’nun tanıtılması, stratejik enerji altyapı projelerinin geliştirilmesi ve çok çeşitli alanlardaki projeler gibi bölgedeki ekonomik potansiyeli artırmaya yönelik kolektif girişimleri de öngörmektedir.⁵¹

Türk devletleri arasındaki bütünleşme süreçlerinin etkili dinamiklerinden biri de kuşkusuz ekonomi ile ilgili konulardır. Türk Devletleri arasında on yıllardır süren yakın ilişkilere rağmen ekonomik ve ticari potansiyelin henüz ortaya çıkmadığı görülmektedir. 2021 verileriyle teşkilat üyesi devletlerin dış ticaret hacmi 720 milyar dolar seviyelerindeyken, kendi aralarında 14 milyar dolarlık bir dış ticaret hacmi tespit edilmiştir. Bu büyük potansiyelin içinde 14 milyar doların düşük kaldığı ortadadır.⁵² Ekonomik bütünleşmenin önündeki engellerin başında TDT üye ülkelerinin coğrafi olarak birbirinden çok uzak olmasının yarattığı etkileşim sorunu gelmektedir. TDT üye ülkelerin bulunduğu coğrafyanın ulaşım alt yapı yetersizliğinin finansal sistem alt yapısının zayıflığı ile bütünleşmenin neticesinde ekonomik iş birliğinin zayıf kalmasına neden olduğu söylenebilir. TDT üye ülkeler arasında karşılıklı yatırımların azlığı bunun bariz örneğidir. TDT üye ülkeler arasında ikamet izni, oturma izni, çalışma özgürlüğü ve vize alımı gibi koşulların esnek olmaması kültürel birlikteliğin hızlanmasının önündeki en büyük tehdit konumundadır.⁵³

1993’te teşkil edilen Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSÖY), Türk Dünyasında kültürel ilişkilerin canlandırılması, kültürel iş birliğinin yapılması ve ortak Türk kültürünün dünya çapında tanıtılmasında etkili faaliyetleri gerçekleştirebilmiş ve hâlâ önemli faaliyetleri

48 Aidaşbek Amirbek, Almasbek Anuarbekuly, Kanat Makhanov, “Türk Dili Konuşan Ülkeler Entegrasyonu: Tarihsel Geçmişi Ve Kurumsallaşması”, *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1/3, (2017), s. 194.

49 Yılmaz Acar, “A Strategic Opportunity for the Organization of Turkic States Amid Great Power Competition”, *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2024/10/a-strategic-opportunity-for-the-organization-of-turkic-states-amid-great-power-competition/> [Erişim tarihi: 7.12.2024].

50 Merve Erkan Aydın – Yi Liu, “Organization of Turkic States: Diverse Motivations for a Common Aim”, s. 45-46.

51 Can Demir, “The Organization of Turkic States: Implications for the Regional Balance of Power”, p. 45-46.

52 Mevlüt Akçağa, “Türk Devletleri Teşkilatı’nın Tarihsel Gelişimi: Teşkilatın Dünü, Bugünü ve Yarını”, *Avrasya*, s. 486-487.

53 Yusuf Çınar – Yılmaz Ulvi Uzun, “Köklü Geçmişten Güçlü Geleceğe Türk Devletleri Teşkilatı: Küresel Ekonomik-Siyasal Potansiyeli ve Teşkilatın Geleceğine Dair Öngörüler”, s. 150.

yürütmeye devam etmektedir. TÜRKSOY; resimden müziğe, edebiyattan güzel sanatlara, tiyatrodan sinemaya kadar kültür ve sanatın her alanında çeşitli bilimsel ve sanatsal toplantılar düzenleyerek Türk Cumhuriyetleri ile Türk toplulukları arasındaki kültürel etkileşimi ve iletişimi güçlendirmeye çalışmaktadır.⁵⁴ Ancak TDT'ye üye ve gözlemci üye Türk devletleri arasında ortak kültür konusunda problemler bulunmaktadır. Bunlardan biri ortak alfabe ile ilgilidir.

Nahçıvan Anlaşması'nın maddesi ile TDT'nin kuruluş amaçlarından hareketle doğal olarak bulunması gereken ortak kültürel, siyasî ve ekonomik gayelerin yanında, üye olacak devletin Türk dili konuşuyor olması şartı getirilmiştir.⁵⁵ Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), kuruluş felsefesi bakımından bir *dil-politik* temel (Türk Dili Konuşan Ülkeler İş birliği Konseyi-Türk Konseyi) üzerine inşa edilmiştir. Türk devletleri için *aynılık*, en başta *dil* için söz konusudur. Türk Devletleri Teşkilatı'nın Türk Birliği'ne dönüşme yolunda atması gereken adımlardan biri, Türk devletleri arasında ortak alfabe ve yazı diline geçişi sağlamaktır. 26-27 Eylül 2022 tarihlerinde Bursa'da gerçekleştirilen Türk Dünyası Ortak Alfabe Çalıştayı'nda, Türk dili konuşan ülkelerin ortak bir alfabeğe geçiş yapmalarını kolaylaştırmak amacıyla TDT çerçevesinde bir Ortak Alfabe Komisyonu'nun oluşturulması karara bağlanmıştır. Bu konuda çalışmalarını sürdürmek amacıyla geçtiğimiz yıllarda Ortak Alfabe Komisyonu'nun toplantıları düzenlenmiştir. Üye ülkeler arasında sadece Kırgızistan'ın Latin alfabesine geçmemesi, iletişim ve birliği güçlendirme açısından bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, Kırgızistan'da Latin alfabesine geçiş sürecinin başlatılması yerinde olacaktır. Türk Devletleri Teşkilatı'nın, dil birliği temelinde kurulmuş olan bir örgüt olarak, Türk Devletleri üye ve gözlemci ülkeleri arasında ortak dil kullanımına dönük adımlar atması, TDT'nin bütünleşme süreçlerini hızlandıracaktır.⁵⁶

Henüz çok yeni ve kurumsallaşma aşamasında bir topluluk olarak TDT'nin, önemli bir potansiyele ve kapasiteye sahip olduğu aşikârdır. Henüz görece yeni bir kurumsal organizasyon olduğundan Teşkilat'ın eksik ve yeterli düzeyde olmayan yönlerinin, mevcut irade sürmesi halinde kısa sürede gelişeceği ve yeterli düzeye ulaşacağını öngörmek mümkündür.⁵⁷

Sonuç

Bağımsızlıklarının hemen ardından Ankara'nın ev sahipliğinde 1992 yılında başlayan “Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi” zamanla kurumsallaşarak, 2009 yılında “Türk Konseyi”ne ve 2021 yılında ise “Türk Devletleri Teşkilatı”na dönüşmüştür. Geçtiğimiz yıllarda TDT, stratejik açıdan önemli bölgeleri kapsayan coğrafi alanını genişletmiş ve Avrasya'da istikrarlı bir entegrasyon oluşturmak için tüm koşulları elde etmeyi başarmış durumdadır. Bu noktada TDT'nin

54 Cengiz Buyar – Uğur Ünal, “Contribution of Organization of Turkic States Members to World Heritage at a Time of Cultural Convergence from the Past to the Future”, p. 4.

55 Hakkı Hakan Erkiner – İlayda Eray, “Uluslararası Hukuk Bakımından Bir Uluslararası Örgüt Olarak Türk Devletleri Teşkilatı”, s. 228.

56 Cüneyt Akın – Zekıf Polat, “Türk Devletleri Teşkilatının Dil Politikası”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, XII/40, (2024), s. 1-11.

57 Emre Aydılek, “Türk Devletleri Teşkilatının Siyasi ve Ekonomik Potansiyeli”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, V/3, (2022), s. 725.

Avrasya'daki entegrasyon süreçlerinde kendini kanıtlayan öncü güçlerden biri haline geldiğini ve uluslararası ilişkilere de uyum sağladığını söyleyebiliriz. TDT, kısa sürede karşılıklı ve çok taraflı ilişkilere açık, etkili ve nüfuzlu bir kuruluş haline gelmiştir. Bugün Türk dünyasındaki çeşitli iş birliklerini içeren entegrasyon çalışmaları TDT çatısı altında gerçekleştirilmeye devam etmektedir. Türk devletleri entegrasyonun ilk safhalarında daha çok kültürel birlik ve iş birliği ilişkilerine önem verilmiştir. Günümüzde ise ortak ticaret, ekonomik ve yatırım ilişkilerin güçlendirilmesi ve önemli geçiş koridorlarının geliştirilmesi konuları öne çıkmaktadır.

Günümüzde devam eden zirveler çerçevesinde Türk Dünyasında iş birliğinin derinleştirilmesi ve dayanışmanın artırılması için adımlar atılmaktadır. Kasım 2024'te gerçekleştirilen en son Bışkek zirvesinin gündeminde TDT içinde sürdürülebilir kalkınma, dijital ekonomi ve uzay alanlarında iş birliğinin genişletilmesi, üye devletlerin sivil koruma mekanizmasının kurulması, Merkez Bankaları Konseyi'nin oluşturulması ve geniş bir dil modelinin geliştirilmesi vs. güncel konuların yer alması bunun bariz örneğidir.

Gözümüzün önünde değişmekte olan yeni dünya düzeni koşullarında TDT'nın önemli misyonları ve perspektifleri bulunmaktadır. Gelecekte TDT üye ve gözlemci ülkeler arasındaki hem siyasi, güvenlik hem ekonomik ve kültürel alanda iş birlikleri daha da yoğunlaştırılmalıdır. Bunlardan ekonomik iş birliği yeni fırsatlar ve olanaklar kullanılarak artırılabilir. Petrol ve doğal gaz başta olmak üzere zengin yeraltı kaynakların ve önemli koridorların geçtiği TDT bölgesi ekonomik iş birlikleri için uygun ortamlar sağlamaktadır. Aynı zamanda üye devletlerin birleşmesinde önemli motif kaynaklarından biri kültürel bağdır, bu sebeple kültür alanında iş birlikleri devam ettirilmeli, bu çerçevede ortak medya platformu geliştirilmeli ve güçlendirilmelidir. Benzer şekilde Türk Birliği'nin arka planının nasıl olduğuna yönelik incelemeler yani geçmişte Türk halklarının ilişkilerini ele alan ortak tarih araştırmaları ve projeleri çoğaltılmalıdır. Ayrıca Türk lehçelerinin edebiyatı, halk bilimi, etnografya alanlarında ortak gelenekler ve kültürler üzerine mukayeseli bilimsel araştırmalar yapılmalıdır. Yüksek öğretim kurumları arasındaki karşılıklı ve ortak iş birliklerinin genişletilerek sürdürülmesi de güncel meselelerdendir.

KAYNAKÇA

Araştırma ve İnceleme Eserler

- Abdullaeva, İrada Alekber, "Organizatsiya Tyurkskih Gosudarstv: İstoriya i Perspektivi", *InterConf*, № 90, (2021), s. 35-40.
- Akçapa, Mevlüt, "Türk Devletleri Teşkilatı'nın Tarihsel Gelişimi: Teşkilatın Dünü, Bugünü ve Yarını", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, XI/34, (2023), s. 473-491.
- Akın, Cüneyt – Polat, Zelkif, "Türk Devletleri Teşkilatının Dil Politikası", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, XII/40, (2024), s. 1-15.
- Amirbek Aidarbek, Anuarbekuly Almasbek ve Makhanov Kanat, "Türk Dili Konuşan Ülkeler Entegrasyonu: Tarihsel Geçmiş ve Kurumsallaşması", *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, I/3, (2017), s. 164-204.

- Appasova, Dinara, "Potensial Organizatsii tyurkskih gosudarstv v obespeçenii bezopasnosti tyurkskogo mira", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, XII/2, (2023), s. 716-732.
- Aydın Erkan, Merve – Liu, Yi, "Organization of Turkic States: Diverse Motivations for a Common Aim", *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, XXXIII/1, (2024), s. 35-54.
- Buyar, Cengiz – Ünal, Uğur "Contribution of Organization of Turkic States Members to World Heritage at a Time of Cultural Convergence from the Past to the Future", *Bilig*, No. 100, (2022), p. 1-35.
- Buyar, Cengiz – Şener, Ubeydullah, "Tarihin Dönüşü: Rusya-Ukrayna Savaşı, Siyasi ve Ekonomik Tesirleri", *Journal of Academic Value Studies*, IX/4, (2023), s. 284-301.
- Buyar, Cengiz – Şener, Ubeydullah, "Tarihi Perspektiften, Sosyo-Ekonomik Değerler Açısından Rusya-Ukrayna Savaşı ve Orta Asya Ülkelerine Etkileri", *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi / The Journal of International Civilization Studies (INCISS)*, VI/2, (2022), s. 136-149.
- Çınar, Yusuf – Uzun, Yılmaz Ulvi, "Köklü Geçmişten Güçlü Geleceğe Türk Devletleri Teşkilatı: Küresel Ekonomik-Siyasal Potansiyeli ve Teşkilatın Geleceğine Dair Öngörüler", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, XII [Özel Sayı], (2023), s. 141-156.
- Çora, Ali Nazmi, "*Türk Konseyi'nden (Türk Keneşi) "Türk Devletleri Örgütü"ne Oradan "Türk Birleşik Devletleri"ne Uzanan Yol*, Sonçağ Akademi, Ankara 2021.
- Demir, Can, "The Organization of Turkic States: Implications for the Regional Balance of Power", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (August 2022), p. 39-71.
- Düğün, Turgay, "Türk Devletleri Teşkilatı'nın Hedefleri: 2040 Vizyon Belgesi Üzerinden İçerik Analizi", *XI. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı (2024)*, C II, ed. G. Tuğlacı, K. Akman, M. N. Ertem, Avrasya Üniversitesi, Bakü 2024, s. 1259 – 1268.
- Emre, Aydılek, "Türk Devletleri Teşkilatının Siyasi ve Ekonomik Potansiyeli", *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, V/3, (2022), s. 716-728.
- Erkiner, Hakkı Hakan – Eray, İlayda, "Uluslararası Hukuk Bakımından Bir Uluslararası Örgüt Olarak Türk Devletleri Teşkilatı", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (Ağustos 2022), s. 217-250.
- Jivalov Vladimir, Çimiris Ekaterina ve Aliev Timur, "Organizatsiya tyurkskih gosudarstv: perspektivi razvitiya i riski dlya Evraziyskogo ekonomičeskogo soyuza", *Sovremennaya Mirovaya Ekonomika*, I/2, (2023), s. 93-111.
- Omurova, Jamiyat – Şarşembiyeva, Taalay, "Organizatsiya tyurkskih gosudarstv: integratsiya, perspektivi i problemi", *Edinstvo slavyanskikh i tyurkskih narodov v istorii i sovremennosti: materialy III Mejdunarodnogo altaışçeskogo foruma*, ed. S.V. Zemlyukova, İzdatelstvo Altaışskogo Universiteta, Barnaul 2024, s. 185-190.
- Paruboçaya, Elena, "İntegratsiya tyurkskogo mira na sovremennom etape", *İstoričeskiye, filosofskiy, političeskiye i yuridičeskiye nauki, kulturologiya i iskusstvovedeniye. Voprosy teorii i praktiki*, Vol. 1/6 (68), (2016), s. 147-151.
- Solmaz Keşikçi, Naciye – Karaman, Ömer Faruk, "Türk Devletleri Teşkilatı ve Üyelerin Katılım Süreçleri: KKTC ve Türkmenistan Gözlemci Üyeleri", *GAB Akademi*, III/2, (2023), s. 11-27.
- Yuyan, Zhang, "Organizatsiya tyurkskih gosudarst (OTG): proishojdeniye, motivy, osobennosti i vliyaniye", *Perm University Herald. Political Science*, Vol. 17/1, (2023), s. 78-87.
- Yüce, Mehmet, "Türk Devletleri Teşkilatına Üye Ülkeler Arasında İkili İlişkiler", *Türk Dünyası Akademik Bakış*, III/5, (2023), s. 30-63.

Elektronik Kaynaklar

- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Türk Devletleri Teşkilatı (TDT)”, <https://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi.tr.mfa> [Erişim tarihi: 26.11.2024].
- “Türk Devletleri Teşkilatı üyeleri kimler? Türk Devletleri Teşkilatı ülkeleri hangileri?”, *Yurt Gazetesi*, <https://www.yurtgazetesi.com.tr/guncel/turk-devletleri-teskilati-uyeleri-kimler-turk-devletleri-teskilati-ulkeleri-h191288.html> [Erişim tarihi: 15.11.2024].
- Türk Devletleri Teşkilatı, “Zirveler”, <https://www.turkicstates.org/tr/zirveler> [Erişim tarihi: 7.11.2024].
- Türk Devletleri Teşkilatı, “Türk Devletleri Teşkilatı’nın 11. Zirvesi Bıшкеk’te düzenlendi”, <https://www.turkicstates.org/tr/haber/the-eleventh-summit-of-the-organization-of-turkic-states-convended-in-bishkek> [Erişim tarihi: 10.11.2024].
- Türk Devletleri Teşkilatı, “Teşkilatın Tarihçesi”, <https://turkicstates.org/tr/organizasyon-tarihcesi> [Erişim tarihi: 15.11.2024].
- TÜRKSOY, “V Bıшкеke sostoyalsya 11-y Sammit glav gosudarstv Organizacii tyurkskih gosudarstv”, <https://www.turksoy.org/ru-RU/novosti/v-bishkeke-sostoyalsya-11-j-sammit-glav-gosudarstv-organizacii-tyurkskih-gosudarstv> [Erişim tarihi: 14.11.2024].
- Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, “Türk Devletleri Teşkilatı (TDT)”, <https://disiliskiler.ktb.gov.tr/TR-132189/turk-devletleri-teskilati.html> [Erişim tarihi: 28.11.2024].
- TÜRKSOY, “Tarihçe”, <https://www.turksoy.org/tarihce> [Erişim tarihi: 5.11.2024].
- Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi, “TÜRKPA Hakkında”, <https://turkpa.org/tr/about> [Erişim tarihi: 29.11.2024].
- Türk Akademisi, “Türk Akademisi Hakkında”, <https://turkicacademy.org/tu/about/ob-akademii> [Erişim tarihi: 4.12.2024].
- Sergey Bogdan, “Sotrudnichestvo tyurkskih gosudarstv i geopolitika Evrazii”, *Caliber. Az*, <https://caliber.az/post/sotrudnichestvo-tyurkskih-gosudarstv-i-geopolitika-evrazii> [Erişim tarihi: 17.11.2024].
- Teymur Ataev, “Ukreplenie OTG: edinaya tyurkskaya semya geopoliticheskaya realnost”, *Caliber. Az*, <https://caliber.az/post/ukreplenie-otg-edinaya-tyurkskaya-semya-geopoliticheskaya-realnost> [Erişim tarihi: 12.11.2024].
- Süleyman Kızıltoprak, Nariman Mehdiyev, “Analiz – Videniye XXI veka: Regionalnaya i globalnaya rol Organizatsii tyurkskih gosudarstv. OTG stremitelno dvijetsya k prevraşeniyu v regionalnogo aktora”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/ru/> [Erişim tarihi: 16.11.2024].
- Yılmaz Acar, “A Strategic Opportunity for the Organization of Turkic States Amid Great Power Competition”, *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2024/10/a-strategic-opportunity-for-the-organization-of-turkic-states-amid-great-power-competition/> [Erişim tarihi: 7.12.2024].
- “Tarihi dönüm noktası: Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi. Prof. Dr. Cengiz Tomar, 12 Kasım 2021’de İstanbul’da toplanan Türk Konseyi 8. Zirvesi’nde kabul edilen 2040 Türk Dünyası Vizyon Belgesi’ni AA Analiz’e değerlendirdi”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/tarihi-donum-noktasi-turk-dunyasi-2040-vizyon-belgesi/2425103> [Erişim tarihi: 5.11.2024].
- Ömer Kocaman, “Türk Devletleri Teşkilatı: Stratejik Bir Bakış”, *Kriter Dergi*, <https://kriterdergi.com/dosya-turk-devletleri-teskilati/turk-devletleri-teskilati-stratejik-bir-bakis> [Erişim tarihi: 18.11.2024].
- Bobur Usmanov, “V Ankare sostoyalsya Vneoçerednoy sammit glav gosudarstv OTG na temu “Upravlenie çrezvçaynımı situatsiyami i gumanitarnaya pomoş”, *Yangi Uzbekiston*, <https://yuz.uz/ru/>

news/v-ankare-sostoyalsya-vneochednoy-sammit-glav-gosudarstv-otg-na-temu-upravlenie-chrezvchaynmi-situatsiyami-i-gumanitarnaya-pomo [Erişim tarihi: 5.11.2024].

Türk Devletleri Teşkilatı, “Türk Yatırım Fonu”, <https://www.turkicstates.org/tr/partner-detay/turk-yatirim-fonu> [Erişim tarihi: 20.11.2024].

Türk Devletleri Teşkilatı, “Türk Devletleri Teşkilatı Bayrağının Kabul Edilmesi” Hakkında Karar, <https://www.turkicstates.org/u/d/basic-documents-tr/tr-chs-decision-on-flag-of-ots.pdf> [Erişim tarihi: 1.12.2024].

HISTORICAL DEVELOPMENT AND FUTURE VISION OF THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES

Zukhra ALTYMYSHOVA*
Jamyikat OMUROVA**

In the aftermath of the dissolution of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR), Türkiye initiated the establishment of close relations with the Turkic World. Türkiye was the first country to recognise the independence of the Turkic republics, opening its own embassies in their capital cities and offering them political support. The independence of the Turkic World in 1991 marked the beginning of a new era for these countries. The establishment of the Organization of Turkic States was first proposed at the inaugural meeting of the Turkic Speaking Countries Summit in Ankara in 1992. Subsequent summits of heads of state were convened. The 9th Turkic Speaking Countries Summit was held in Nakhchivan, Azerbaijan in 2009. This summit, held on October 2-3, 2009, is widely regarded as marking the beginning of a new era for the Turkic World. The Nakhchivan Agreement, signed between Türkiye, Azerbaijan, Kazakhstan, and Kyrgyzstan, established an international organisation known as the Cooperation Council of Turkic Speaking States (CCTS) – Turkic Council.

Consequently, the 2009 Nakhchivan Summit represented a seminal moment that led to the institutionalisation of relations between the Turkic republics. As a result, subsequent summits have been convened in various cities across the Turkic World. The 8th Summit, held in Istanbul on November 12, 2021, marked a significant development in the evolution of the organisation, as it witnessed the adoption of a new name, the Organization of Turkic States (OTS). The Summit also saw the adoption of the Turkic World 2040 Vision document, which outlines the medium and long-term goals and responsibilities of the OTS. The 9th Summit of the OTS was held in Samarkand in 2022, in Astana in 2023, and in Bishkek in 2024. The Organization of Turkic States (OTS) currently comprises five full members (Turkey, Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan) and three observer members (Hungary, Turkmenistan and the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC)). Since 2021, there has been a notable expansion in the geographical area of the OTS, accompanied by a marked increase in the level of cooperation among the Turkic

* Assoc. Prof. Dr., Kyrgyzstan-Turkey Manas University, Faculty of Literature, Department of History, Bishkek / Kyrgyzstan, zukhra.altymyshova@manas.edu.kg, ORCID: 0000-0002-9345-5519

** Prof. Dr., Head of the Department of Regional Studies and Kyrgyz Studies, Institute of History and Regional Studies, Cusup Balasagin Kyrgyz National University, Bishkek / Kyrgyzstan, jamyikat2012@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7104-3708

states within the framework. In the initial phases of the integration process, greater emphasis was placed on cultural unity and the fostering cooperative relations. Presently strengthening common trade, economic, and investment relations, as well as developing important transit corridors, are being given increased priority.

This paper provides a comprehensive overview of the emergence of the Organization of Turkic States, drawing upon Turkish, Russian, and English sources. In addition, the stages of the integration among the Turkic states, the perspectives of the organization and some of its shortcomings are discussed. The objective of the present article is twofold: first, to provide a comprehensive overview of the historical background of the OTS; second, to identify the organisation's significant potential and to determine areas that require further development. The article employs descriptive and comparative analysis methods.

Geographically, the Eurasian region, where the Turkic World is located, holds significant geostrategic importance, as it lies on a major route between the East and the West. Consequently, the Organization of Turkic States holds a formidable position and considerable potential within the contemporary multipolar international system. The OTS has evolved from a cultural organisation into a formidable political, economic and security bloc. The Turkic World Vision 2040 document holds particular significance in ensuring the integration of the Turkic World. Adopted during the 2021 Istanbul Summit, the document outlines the cooperation priorities of OTS member countries. The document comprises articles that are designed to ensure the future cooperation and cohesion of the Turkic World in all spheres, including, but not limited to, the economy, transportation, education and energy. The overarching objective of the vision document is to foster the establishment of prosperous communities within the Turkic states.

It is evident that the Organization of Turkic States possesses considerable economic potential. The member countries of the Organization of Turkic States are located in Eurasia, a region abundant in underground resources and raw materials. The document under discussion identifies significant opportunities for enhanced economic cooperation among the Turkic states. Alongside commercial and economic cooperation, major energy projects, and collaboration in transportation and logistics are being implemented. A particular emphasis is placed on the strengthening strategically significant corridors. A Turkish Investment Fund has been established within the framework of the OTS to bolster economic cooperation among member states and facilitate the implementation of joint projects.

The OTS framework also facilitates cooperation in the realms of culture, education, and science among the Turkic states. This cooperation is facilitated by institutions such as TURKSOY and the Turkic Academy. Despite the increasing influence of OTS today, certain issues remain, including security challenges and areas requiring further development. One such area is economic cooperation between the Turkic States, which is deemed inadequate. Additionally, there are challenges pertaining to the common cultural heritage of the member and observer states of OTS. One such challenge is the absence of a shared alphabet and written language, which

hinders the development of a unified identity, and shared cultural heritage. It is anticipated that, in the future, political, economic, military and cultural cooperation within the organisation will reach higher goals. Measures are being implemented to enhance collaboration and strengthen solidarity within the Turkic World, in the context of ongoing summits. In the future, political, security, economic and cultural cooperation between OTS member and observer countries should be further intensified. The expansion and continuation of mutual cooperation between higher education institutions remain a key issue.